

De weg naar de grens

Grete Weil

De weg naar de grens

Vertaald door
Kris Lauwerys en Isabelle Schoepen

MEULENHOF

De vertalers ontvingen voor deze vertaling een projectbeurs van Literatuur Vlaanderen.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door het ondersteuningsprogramma van het Goethe-Institut.

ISBN 978-90-290-9748-2

ISBN 978-94-023-2025-1 (e-book)

ISBN 978-90-528-6574-4 (audio)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Der Weg zur Grenze*

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: Toni Schneiders

Zetwerk: Pier Post

Voor het Rilke-citaat op p. 23 maakten de vertalers dankbaar gebruik van Ton Naaijkens' vertaling van het gedicht in: Geert Buelens, *Het lijf in slijk geplant*.

© 2022 Verlag C.H.Beck oHG, München

© 2023 Nederlandse vertaling Kris Lauwerys en Isabelle Schoepen en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Edgar Weil

Op 17 september 1941 in het concentratiekamp van
Mauthausen vermoord.

Vergeef me.

Ik deed

Wat alleen God toekomt:

Aanzag jouw hand voor mijn hand

Jouw hart voor dat van mij.

Klabund

MONIKA

I

In 't vaderland, in 't vaderland, daar zien w'elkander terug, zongen de jongens en meisjes op de tonen van twee mondharmonica's en een luit. Eind februari 1936, een skitrein reed vanuit München naar het Beierse Oberland. De instrumenten waren toevallig samengekomen; een grote jongeman in SA-uniform en met zomersproeten gaf de teksten aan, en bijna iedereen viel in en zong de vermoeidheid van de te korte of dansend doorgebrachte carnavalsnacht uit zijn lijf. Schallend en monter verkondigden de jonge zangers dat ze over Frankrijk zouden zegevieren, dat het morgenrood zou stralen over hun vroege dood en dat hun vandaag Duitsland en morgen de hele wereld zou toebehoren.

Zwijgend en zonder deel te nemen aan de uitgelatenheid van de anderen zaten Monika Merton en Andreas von Cornides tegenover elkaar. Ze hadden niet met elkaar afgesproken voor dit zondagse uitje; pas op het perron, toen Andreas, die zoekend langs de trein heen en weer liep, begon door te krijgen dat hij de vrienden die hem voor een korte bergtocht hadden uitgenodigd niet zou vinden – waarschijnlijk had hij zich in plaats en tijdstip vergist, hij kon die dingen nooit onthouden –, was hij Monika tegen het lijf gelopen, die ook naar iemand op zoek leek, want ze keek de mensen nerveus en jachtiger dan haar gewoonte was aan.

Hij kende haar maar heel oppervlakkig, had haar twee of drie keer ontmoet ten huize van baron Freiberg, een zwaarmoedige en wat zonderlinge mecenas, en de enige reden waarom hij nu opgetogen haar naam riep was dat hij zich alleen gelaten voelde en dat hij de sportactiviteit, waarmee hij

alleen uit een vage nieuwsgierigheid had ingestemd, inmiddels vervloekte. Waarom had hij het ook in zijn hoofd gehaald om in de ochtendschemering van een koude winterdag hier op het station rond te hangen, in plaats van uitgeslapen na bad en ontbijt de stille ochtenduren te benutten om te werken?

Monika kromp ineem toen ze haar naam hoorde en wilde met een snelle groet doorlopen, maar Andreas liet haar niet gaan; met een ongewone hardnekkigheid die niet erg bij zijn jongensachtige verlegenheid paste vroeg hij, terwijl hij met haar opliep, of ze net als hij alleen was en of ze geen zin had hem gezelschap te houden. Na een korte aarzeling keek ze hem met een merkwaardig spottende blik uit grijze, tot spleetjes geknepen ogen aan, mompelde, alsof ze een toverformule uitsprak, 'Andreas von Cornides', knikte een paar keer als het ware ter bevestiging en zei ten slotte dat ze wel een deel van de weg samen konden afleggen, waarbij evenwel volledig in het midden bleef of ze zijn gezelschap ook na de treinrit nog wenselijk vond.

Vooralsnog zaten ze in ieder geval tegenover elkaar, hoewel Andreas licht geërgerd moest vaststellen dat er van gezelligheid weinig sprake was. Star, als onder een masker van pijn, keek de vrouw uit het raam, en alleen als ze hem op zeldzame momenten aankeek, gleed een glimlach over haar smalle gezicht, alsof ze zich voor haar zwijgzaamheid wilde verontschuldigen.

Andreas pelde met lange, iele vingers een sinaasappel en schoof de zorgvuldig in partjes verdeelde vrucht naar Monika toe. Verstrooid nam ze twee partjes en stopte die gulzig in haar mond.

Wat heeft ze toch, dacht de jongeman, waarom zwijgt ze tegen me alsof ze niet tot drie kan tellen? En dat terwijl ze er verdraaid slim uitziet, zij het vreselijk verwaand, maar dat komt waarschijnlijk van de verlegenheid. Eigenlijk ziet ze eruit als een Egyptische koningin. Zal ik haar dat zeggen? Misschien is ze er blij om en kijkt ze niet meer zo droevig. Ze is vast een stuk ouder dan ik, zo rond de dertig. Zeven jaar, dat is niet eens zoveel, maar misschien is het ook meer, ze is al grijs aan haar slapen. De kringen onder haar ogen kunnen niet van de leeftijd komen, dat is meer slaapgebrek. En ze heeft niets gedaan om ze te verdoezelen, heeft zich

nog geen beetje opgemaakt en ziet er überhaupt wat verwaarloosd uit, haar nagels konden verzorgder zijn, je loopt toch op een zondagochtend niet met zwarte nagelranden rond. En al zeker niet als je zo'n opvallende ring draagt, een antiek zegel, als ik me niet vergis; moeilijk te zien wat er in de donkerrode steen gegraveerd is, een gevleugelde godin of iets dergelijks. Overigens zijn haar wijs- en middelvinger bruin van de nicotine. Dat is lelijk, ze zou toch genoeg smaak moeten hebben om dat zelf te weten.

En toch bevalt ze me, heel erg zelfs, haar ogen bijvoorbeeld zijn prachtig.

Zo ver was Andreas in zijn beschouwingen gekomen, toen Monika hem een sigaret aanbood en daarbij zonder al te veel interesse vroeg: 'Verschijnt er binnenkort nog iets van u?'

Hij schudde het hoofd: 'Er is het een en het ander in wording. Maar het is een slechte tijd. Ik moet mijn proefschrift afwerken. Dat slokt me volledig op.'

Doodsbang dat het gesprek weer zou stokken, overwon hij zijn verlegenheid: 'Hebt u mijn gedichten gelezen?'

'Ja.'

Verder niets. Geen afwijzing en geen goedkeuring. Na de verschijning van een eerste dunne gedichtenbundel van zijn hand had men Andreas verwend en geveleid, was hij het troetelkind van een zeer gecultiveerde kring geworden, hij had enthousiaste volgelingen die zijn talent op hetzelfde niveau plaatsten als Rilke, George of Von Hofmannsthal. Sinds hij in München woonde genoot de jongeman, die was opgegroeid in het compromisloze, harde milieu van een Pruisische officiersfamilie, met volle teugen van de grotere vrijheid, van de warmhartigheid van de zuiderse medemens. Kille onverschilligheid kon hij niet meer verdragen. Hij verlangde ongeduldig naar bevestiging van deze vrouw. Het kon toch niet dat je er zo goed uitzag en behalve dat domme 'ja' niets te zeggen had, zoals een kind op school, een rekrut op het exercitieterrein. Goed, ze kende zijn gedichten – kon je die dan zomaar als iets vanzelfsprekends beschouwen en niet als een gave, die hem tenslotte genoeg tranen en kwellingen en vreugdestormen had gekost? Of bezat ze geen zintuig voor gedichten, was

ze onpoëtisch, zoals sommige mensen onmuzikaal zijn of niet in staat om kleur en vorm te zien?

Met gefronste wenkbrauwen dacht hij over dat probleem na. Vreemd toch, dat er mensen bestonden voor wie woorden zich nooit samenvoegden tot een ritme, en vreemder nog, dat ze het ritme van de anderen niet begrepen.

Hij zou verbaasd, ontroerd en ontdaan zijn geweest als hij had geweten dat Monika bij het stampende ritme van de wielen zijn verzen in haar hoofd opzegde. Ze deed dat niet alleen omdat ze van zijn gedichten hield en het afgelopen jaar in zijn woorden, die leven en dood als het grote geheel verheerlijkten, troost had gevonden; ze wilde niet denken, het niet tot haar bewustzijn laten doordringen dat deze rit opnieuw een afscheid was, een definitief afscheid, waarbij ze alles waar ze nog van hield voor altijd van zich af gooide. Ook voelde ze, vanaf het moment dat ze, Andreas' naam mompelend, besloten had zijn gezelschap toe te laten, een wilde triomf over het feit dat dit land Duitsland, vloek en genade, haar nog één keer, een laatste keer, een van zijn besten als kameraad schonk, en terwijl haar blik vermoeid over de uitgestrekte, besneeuwde weilanden gleed, hier en daar een boom, een huis groetend, vertrouwd en bekend, terwijl de zon aan een donkerblauwe, föhn voorspellende hemel opging en de sneeuw op de dennen dooide, besloot Monika dat Andreas, voor hun wegen zouden scheiden, haar verhaal moest kennen, want weten was essentieel, nu meer dan ooit. Ze had hem niet gezocht, maar het was goed dat ze deze laatste weg naar de eenzaamheid niet helemaal alleen hoefde te gaan. Misschien – meer dan een sprankje hoop was het niet – zou Andreas het begrijpen en doorvertellen.

Hij was haast nog een kind, maar reeds tekende zich op zijn magere gezicht met de witte, dunne huid waar de aderen doorschemerden de vergankelijkheid af. Om zijn gewelfde mond en onder zijn donkere, diepliggende ogen lag een wijdvertakt netwerk van rimpels en rimpeltjes; jong en verzoenend lag daarboven de gulden helm van zijn dunne, fijngesponnen haar.

Ik zal je uit je rust rukken, dacht Monika, zodat horen en zien je vergaan.

Je beeldt je in dat je de wereld kent omdat je die met je kunstenaarszenuwen aanvoelt, maar, m'n beste, dat volstaat niet, dat is te weinig, dat is een dodelijke luxe waar ook ik me vroeger graag aan overgaf. Heb je misschien één keer over het onontkoombare lot nagedacht van hen die als slaaf geboren zijn, weet je ook maar iets van de methoden waarmee ze onder de knoet worden gehouden? Word je geplaagd door gedachten aan moord en foltering, is er een kameraad naast je neergeschoten, is in het vibreren van je verzen ooit een ingezepte strop binnengedrongen die om de hals van de teder door jou bezongen meisjes wordt gelegd?

Denk je, wanneer je over te vroeg gestorvenen schrijft, aan degenen die in de concentratiekampen worden gekweld en vermoord? Heb je ooit van Dachau gehoord? Dat is niet eens zo ver hiervandaan, maar ach, je bent doof voor de pijnkreten, net zo doof als alle anderen. Zeg niet dat je ze hoort. Want als je weet had van dat alles en je het voor lief zou nemen zonder naar de wapens te grijpen, dan, Andreas, zou je menselijkheid, waar je waarschijnlijk net zo trots op bent als iedere kunstenaar, niet veel om het lijf hebben.

Mijn woorden zullen slechte muziek bij jouw verzen zijn. Toch wil ik de verantwoordelijkheid op mij nemen.

Om haar mond lag een harde trek.

Ik zou je kunnen ontzien, je met een bars woord kunnen wegsturen, je zondag vergallen en je behoeden voor het gevaar dat overal op je loert. Maar, Andreas, je moet begrijpen dat mensen die alles kwijt zijn, die in de duistere krochten van de pijn huizen, niet willen behoeden. Niet langer.

Met een luid fluitsignaal stak de trein de weg over, rechts beneden lag grijs en dampend van de kou het meer.

'Hier ben ik thuis,' zei Monika, 'of misschien moet ik zeggen: hier was ik thuis.'

Op Andreas' verbaasde blik vervolgde ze: 'Daar aan de overkant van het meer staat een huis, daar ben ik geboren. Het is nu leeg en verlaten, en ik loop er vandaag in een wijde boog omheen. Maar u ziet het, ik trek nog altijd graag de bergen in, en als kind al was ik er vast van overtuigd dat ze van mij waren en van niemand anders. Die daar is ons doel.'

Ze wees naar een langgerekte, kartelige bergkam, die heel in de verte het dal afsloot.

‘Mijn god, waarom meteen zo ver?’ vroeg Andreas, die de moed in zijn schoenen voelde zinken.

En hij probeerde het met een grapje: ‘De bergen hier in de buurt zijn toch ook heel mooi?’

‘Mooi zijn ze zeker,’ zei Monika ironisch, ‘maar die ene daar is ook nuttig. Over zijn kam loopt de grens, daar achter de bergtoppen begint een ander land.’

II

Meer zei ze niet. Andreas durfde niet te vragen wat ze in dat andere land te zoeken had, dat sinds drie jaar van staatswege niet meer mocht worden betreden. Hij keek nieuwsgierig naar haar grote rugzak, die, omdat hij maar halfvol gepakt was, hem deed vermoeden dat ze wilde terugkeren met smokkelwaar.

Een fraai avontuur is me dat waar ik hier in ben gestapt, zei hij bij zichzelf, terwijl hij voelde hoe het bloed naar zijn hoofd steeg. Tegelijk dacht hij niet zonder weemoed aan Andreas Gryphius en zijn barok krullende verskunst, die het thema was van zijn proefschrift dat hij vandaag zo schandelijk in de steek had gelaten.

Maar hij was jong genoeg om geïntrigeerd te zijn door het geheimzinnige en aarzelde geen moment om Monika op haar verdachte wegen te begeleiden.

Op het eindstation stapten ze uit en bleven net als veel andere reisgenoten op het kleine stationsplein staan, waar de sleden en auto's geparkeerd stonden, om rugzakken, ski's en stokken in orde te brengen.

Monika was snel klaar, ze stond leunend op haar ski's te wachten, als een krijger die voor de veldslag op zijn speer leunt, met een ernstig en geconcentreerd gezicht.

Maar toen Andreas maar onhandig bleef stuntelen, keek ze hem wantrouwig aan en vroeg ze scherp: ‘U kunt toch wel skiën?’

‘Een beetje. Maar heel erg goed ben ik er niet in.’

‘Luister, Andreas, ik denk dat het verstandiger is dat u hier blijft.’

Haar stem klonk opeens zacht en bezorgd.

Hij schudde slechts zijn hoofd.

‘Jawel,’ zei ze haast smekend, ‘ga naar de oefenpistes ginds en laat uw dag niet verpesten door mijn geforceerde marsen.’

‘Bent u liever alleen?’

‘Dat nu ook weer niet.’

‘Kom dan. We moeten ons haasten, anders rijdt de postbus zonder ons weg.’

Ze liep hoogrood aan.

‘Laat die maar rijden. Die mogen wij toch niet nemen.’

‘Wilt u lopen? De hele weg?’

Nu moest ze lachen om zijn ontzetting.

‘Zo erg is het ook weer niet. Na drie uur kunnen we klimmen.’

Misschien heeft ze geen geld, dacht Andreas. Zal ik haar wat voorschieten? Het is toch compleet mesjogge om vóór een bergtocht drie uur lang door het dal te lopen. Bovendien is het maar zeer de vraag of we vanavond terug zijn. Nog een werkdag meer kwijtspelen zou echt heel vervelend zijn.

Maar hij durfde geen bezwaren meer te opperen, uit angst definitief weggestuurd te worden. En dus zei hij met een klein stemmetje: ‘Als het echt moet, red ik die drie uur wel.’

‘Goed dan,’ zei Monika tevreden. ‘Als u er genoeg van hebt, kunt u nog altijd rechtsomkeert maken. Maar kom nu, anders wordt het echt te laat.’

Ze liepen de stationsstraat af, de sneeuw begon al te smelten, op de rijweg lag alleen nog sneeuwdrab. De lucht was glashelder, en de bergen, die hier zo vaak iets weg hebben van lieflijke heuvels, leken dichtbij, steil en dreigend.

‘Het ruikt naar sneeuw,’ zei Monika, als een hond in de lucht snuffelend.

Op de hellingen ter linkerzijde stonden landhuizen, voornamelijk nogal ouderwetse villa’s in vooroorlogse stijl. Rechts liepen de tuinen af naar het meer; langs de oever had zich een beetje ijs gevormd, het water zag er vuil

en levenloos uit, maar er groeide hier veel riet, dat geel en warm in de zon glansde. Wilde eenden landden in een lage vlucht op het water.

Opeens hing over de straat een spandoek, waarop stond: ‘Joden betreden het dorp op eigen gevaar.’

Andreas sloeg er geen acht op, het liet hem koud, hij was die opdringerige spandoeken gewend en vond ze in een landschap net zo brutaal en lelijk als de reclameborden die tot de aankoop van naaimachines of tot een verblijf in het Grand Hotel aanspoorden.

Maar tot zijn verbazing zag hij hoe Monika, die onderweg bijna opgewekt en ook veel spraakzamer was geworden, verstomde en naar de grond staarde. Voelde ze zich gekrenkt door de slogan? Eigenlijk moest iedereen die hier thuis was zich er toch aan storen; niemand laat immers zijn huis graag volplakken met misplaatste boodschappen van onbekende lui.

Om haar een plezier te doen zei hij: ‘Wat een dwaasheid ook. Alsof er ook maar iemand is die een stap kan zetten zonder eigen gevaar.’

Ze knikte zonder te reageren, en hij voegde er lachend aan toe: ‘Bovendien is dat dreigement compleet overbodig. Hier te lande zijn er waarschijnlijk amper nog Joden. Die zijn toch allemaal allang gevlucht.’

Als om zijn woorden te logenstraffen, werd Monika net op dat moment aangesproken door een dikke, lelijke vrouw, onmiskenbaar een Jodin, die ondanks haar behoorlijk gevorderde leeftijd bij haar loden mantelpak een frivool groen hoedje droeg.

Andreas liep gegeneerd verder, ging een eind verderop tegen een hek leunen en plantte zijn ski's in de sneeuw. Hij liet zijn schouders, die dat gewicht niet gewend waren, naar voren hangen en speelde, zijn vingers losjes ontspannend, met zijn slanke handen.

Twee aantrekkelijke meisjes in donkere broeken en kleurrijke sweaters liepen langs, ze keken lonkend naar de jongeman. Een van de twee riep hem iets plagerigs toe, afkeuring van zijn dadeloze rondhangen, maar in werkelijkheid uitnodiging en strelend gevlei. Andreas wuifde hun toe, ietwat afwezig en prinselijk, en vervolgens keek hij toe hoe ze traag, van nature gracieus maar ook onhandig gehinderd door hun zware schoenen, in een innige omarming voortslechterden.

Hij had veel zin om ze te volgen, tussen hen beiden in te gaan lopen en ieder een arm te geven, de blonde met haar opgestoken vlechten en de guitige bruine met de zachte krullen. Ze waren leeftijdsgenoten, met hen zou hij geen al te lange bergtochten en geen al te hachelijke avonturen hoeven te vrezen. Een kort skitochtje, omhoog naar die witte, spitse kapel daar, een korte afdaling over vlakke, boomloze hellingen, dat was precies wat hij zich voor deze zondag had voorgesteld.

Zijn blik volgde de meisjes net zo lang tot Monika in zijn gezichtsveld verscheen. Hij zag haar profiel en dat van de vrouw met wie ze praatte, en plotseling, als door de bliksem getroffen, verbijsterd en tegelijk overspoeld door een gloeiende, razende schaamte over zijn eigen blindheid, viel hem op hoezeer de twee vrouwen op elkaar leken, de oude en de jonge, de belachelijk opgedirkte en de haast mannelijk streng geklede – alleen waren de gelaatstrekken van de onbekende verruwd en door een hoop vetkussentjes vertrokken. Hij zag Monika als voor het eerst, haar hoofd, haar gezicht met de krachtige neus en het hoge, smalle voorhoofd dat geen Egyptisch, maar een Joods voorhoofd was, en hij voelde in zijn schriële blondheid de hele verantwoordelijkheid voor de woorden op het spandoek, voor al de ongehoorde dingen die deze mensen werden aangedaan als een steen op zijn hart vallen.

Toen kwam Monika op hem afgelopen, met gefronste wenkbrauwen, ze wilde aarzelend iets zeggen, maar nog voor ze een woord kon uitbrengen begon hij ontdaan, verward en onsamenhangend te stamelen, verklaring, verontschuldiging, bereidwilligheid – ze leek er eerst nauwelijks wat van te snappen, maar zette toen haar ski's op de grond en keek hem vijandig aan.

‘O, het is nu pas tot u doorgedrongen dat ik een Joodse ben. En u vreest dat er genoeg Kulturkammers en dat soort instellingen zijn die met belangstelling vaststellen in wat voor een bedenkelijk gezelschap Andreas von Cornides zijn zondagen doorbrengt. Natuurlijk wilt u zich zo snel mogelijk uit deze netelige en zelfs gevaarlijke situatie bevrijden.’

Hij stak afwerend zijn handen uit.

Nee, zei hij, het tegendeel was waar; maar hij had er geen weet van gehad en er ook niet naar gevraagd, het was hem immers volkomen om het even

welk geloof iemand aanhing – nu goed, ook tot welk ras iemand behoorde, voegde hij er met tegenzin aan toe, toen hij haar afkeurende, spottende beweging zag. Het enige wat telde was tenslotte het menselijke en in haar specifieke geval ook het vrouwelijke, en die twee apprecieerde hij zeer, hoewel ze elkaar nog maar pas kenden, ze mocht hem niet verkeerd begrijpen en daar niet met zo'n boos en hard gezicht staan, alsof hij de aanstichter van al die gruwelen was. Hij verafschuwde het allemaal en kon er helemaal niets aan doen, ze moest toch weten dat hij in zijn eigen wereld leefde en niets, maar dan ook niets van politiek moest hebben.

Ze luisterde met grote ernst.

Daar viel van alles tegen in te brengen, reageerde ze. Bijvoorbeeld dat ze vond dat je politiek net zomin uit de weg kon gaan als eten en drinken, omdat je hele leven, het leven tout court ervan afhing. Hij mocht zich wat dat betreft op haar ervaring verlaten, ze kon daar een paar droevige, zelfs dodelijke verhalen over vertellen. Maar ze had geen moment gedacht dat hij niet wist wat en wie ze was. Toch moest ze hem hier ook gelijk terechtwijzen, want aan haar menselijke en ook vrouwelijke kwaliteiten twijfelde ze zelf allerm minst en geen partij en geen natie ter wereld konden die betwisten – ‘ze kunnen ons doden, Andreas, maar niet breken’ –, maar ze zag nu wel in dat hij zich onwetend in gevaar had begeven, terwijl zij had gedacht dat hij dat nobel en uit vrije wil had gedaan. Bovendien had ze zijn veronderstelde moed ook nog eens misbruikt, want ze werd gezocht door de Gestapo – ‘de Geheime Staatspolizei, Andreas!’ – in verband met politieke misdrijven, misschien landverraad, heel precies kon je dat niet weten, en ze had zijn onschuldige uiterlijk als een soort schild of vermomming gebruikt om de mensen te doen geloven dat wat ze hier samen ondernamen een skitocht was en niet wat het echt was, namelijk een vlucht.

‘En nu maakt u dat u wekomt!’ riep ze kwaad.

Met een onverzettelijke koppigheid in zijn ogen pakte hij zijn ski's en spoorde Monika aan om door te lopen: ‘Ik begeleid u tot aan de grens,’ zei hij gedecideerd, ‘en geen duivel zal me dat beletten.’

‘Ach, Andreas, u kent de duivel niet,’ zei ze spottend, maar omdat ze de

vastberadenheid in zijn woorden voelde, sputterde ze niet langer tegen en liep, zonder hem aan te kijken, met een haast gelukkige glimlach naast de jongeman verder.

III

Hoe dichterbij de bergen kwamen, hoe feller de zuidenwind blies. Vanuit het westen kwamen zware sneeuwwolken aandrijven. Al snel hadden Andreas en Monika de grote weg verlaten, waren eerst over besneeuwde veldpaden en later over een brede bosweg steeds verder zuidwaarts gelopen. Ze zeiden niet veel, af en toe een paar woorden die in de grote ruimte wegstierden, terloops, zodat ze elkaars aanwezigheid voelden; maar ze wisten allebei dat hun snelle tempo het eigenlijke gesprek dat in hun binnenste wachtte in de weg stond, en ze merkten tevreden dat ze samen konden zwijgen.

Af en toe wees Monika naar iets wat haar beviel, een buitengewoon breed vertakte boom, opvallende struiken, een haas die met bruine poten en een wit achterwerk over de weg schoot, een paar grote donkere vogels die met roerloze vleugels boven het dal zweefden. Heel zelden kwamen ze mensen tegen, één keer een boswachter en twee of drie boeren, de skiërs leken van de aardbodem verdwenen. In de bomen waaide, ruiste en suisde het, het was een klank die herinnerde aan hoe de Noordzee op het vlakke strand stukslaat. De sneeuw was pappig geworden, lopen was moeizaam, bij elke stap moest je je voet omhoogsluren, en toen ze een korte pauze inlasten om hun jas in hun rugzak te stoppen, merkte Monika dat Andreas bleekjes was geworden. Zo snel al werd het kind uit het laagland overvallen door vermoeidheid; maar misschien was hij ook bang voor de eenzaamheid en de vele geluiden van de wind. Ze haalde een stuk chocolade tevoorschijn en stopte het in zijn mond. Maar toen zijn tred later steeds zwaarder en trager werd, nam ze met een zacht gebaar, zijn heftige protest negerend, de ski's van hem over. Ze droeg nu de twee paar op haar sterke schouders, terwijl hij met twee stokken in elke hand brommend en foeterend, maar wel zichtbaar opgelucht naast haar voortstapte.

Hij was flink moe, en als hij niet stiekem bang was geweest voor haar kwade gezicht, had hij een pauze – een half uurtje maar – voorgesteld in het laatste dorp waar ze doorheen liepen. Langs de weg stond een uitnodigende herberg, maar waarschijnlijk was het niet raadzaam om daar naar binnen te gaan als je op de vlucht was, en Andreas stelde met een zucht vast dat hij geen idee had hoe je je in zo'n ongewone situatie moest gedragen. Nooit eerder was het echt tot hem doorgedrongen dat hij een voor het oog veilig burgerbestaan leidde, ja, tot groot verdriet van zijn vader was hij niet eens een 'echte jongen' geweest – hij las geen Karl May, wilde geen koetsier worden, het Wilde Westen kon hem net zo weinig boeien als een voetbalwedstrijd. Elke rebellie had zich bij hem op het geestelijke vlak afgespeeld; zijn eerste liefdes heetten Diotima en Klärchen, zijn metgezellen waren Goethe, Byron en Rilke. Opgegroeid zonder moeder had hij als adolescent vaak door zijn Noord-Duitse heimat gezworven; hij hield van de weidse vlakke, van het smalle land onder de ontzagwekkende, wolkenzwangere hemel, van het grijze, immer gebroken licht dat iedere boom en ieder huis plastisch accentueerde, van de zilverachtig trillende lucht boven de groene weilanden, waarover je kunt lopen, tot aan het einde van de wereld, terwijl je je gedachten de vrije loop laat. Daar gaat dan een mens, een tere, bleke jongen in z'n eentje een uitgestrektheid tegemoet die hier begint en nergens ophoudt, rechtop in de westenwinden die zilt de nabijheid van de zee verraden, hij vindt niets om zijn blik op te laten rusten behalve vlakke en hemel, een reusachtige, zich welvende hemel, en zoekt in deze wereld, die amper bestaat, en in zijn luid bonzende hart naar zin en waarde. Geen berg, geen heuvelrug die afbakent, die maat en vorm laat voelen, geen zuiderse glans die tot het aardse verleidt. In deze verlatenheid, in dit teruggeworpen zijn op zichzelf zijn er maar twee houdingen mogelijk. Een harde, nuchtere, praktische als het ware, die in deze quasi-woestenij dan toch op z'n minst de materie vasthoudt en aan zich bindt, en een geëxalteerd mystieke houding, die de dood met het leven, het onzichtbare met het zichtbare gelijkstelt, die het hiernamaals omgeeft met de gevaarlijk-zoete glans waarvan men in het aardse leven verstoken is. Of men verliest geen tijd met kiezen, maar deelt zijn ik op tussen de eisen

van het moment en de roes van de gedachten, men wordt een burger, keurig, terughoudend, zoals de kooplieden in de Hanzesteden, onopvallend, beleefd, gediensig, en men bewaart het reservaat van de nabijheid tot het goddelijke voor privégebruik. Maar als men dan zoals Andreas ook nog een bijzondere gave heeft meegekregen, dan moet men op een dag toch uit zijn al te banale leventje uitbreken en de roep volgen; dan lukt het na een harde, moeizame strijd de militaire vader ervan te overtuigen dat men een kunstenaar is en meer niet. Maar uiteindelijk stemt men er wel mee in om op z'n minst toch de doctorstitel in de germanistiek te behalen, ook al geeft men daar zelf niet om; de studie verleent anderzijds een paar jaar onafhankelijkheid, en in die jaren moet de reputatie worden gevestigd waar men naar streeft en verlangt men zoals ooit een van de voorvaderlijke officieren naar de lauweren van de eerste veldslag.

Andreas brak zich het hoofd niet over de vraag of Monika ervaring had met vluchten en avontuur, met sluiptwegen en geheime grensovergangen. Hij had een blind vertrouwen in haar. Ze straalde immers die grote, innerlijke zekerheid uit, die sommige mensen na harde klappen onaantastbaar doet lijken, die diepe, haast verstarde rust die slechts diegenen kennen die van nabij kennis hebben gemaakt met de dood, die niets meer te verliezen hebben en nauwelijks nog hoop koesteren. De jongeman geloofde in het gunstige gesternte van deze vrouw, die hij maar nauwelijks kende. Er zijn mensen wier leven bijzondere, ijzere wetten volgt en – zij het op onvoorstelbare hoogte – toch nog altijd een betekenis heeft, terwijl bij anderen alles willekeurig en onsamenhangend is, zonder tragedie, maar ook zonder enig geluk. Nooit eerder had hij iemand ontmoet die hem zo de indruk had gegeven verbonden te zijn met het lot. Was ze niet de zus van Antigone, in het lijden zowel als in het mateloze, liefhebbende handelen? En hij volgde haar zonder zich af te vragen of deze weg naar de grens, of Monika's gesternte hemzelf geluk of ongeluk zou brengen.

Het was, terwijl ze nog tussen de huizen door liepen, zachtjes, met grote vlokken gaan sneeuwen; op de onbeschutte weg beukte de wind op hen in, blies koude, natte sneeuw in hun gloeiende gezicht, en Andreas, die zijn jas niet snel genoeg had aangetrokken, had een onaangenaam nat gevoel in

zijn nek. Het drong opeens tot hem door dat hij de terugweg alleen moest afleggen, en die gedachte wekte terstond verlamme angsten in hem: hoe kon hij zonder Monika vermoedheid, afdaling, sneeuwstorm, kou, verdwalen doorstaan? Hij was maar een zondagsskiër, die af en toe, op een vertrouwde helling een remhoog voor elkaar kreeg, maar die zodra hij de pistes verliet meer op de grond lag dan op zijn benen stond.

Alsof hij hardop had gedacht, gaf ze plotseling het antwoord: ‘Nu is het genoeg geweest. U hebt me tot nu toe dapper begeleid, maar hier moet u omkeren, in de herberg een warme soep drinken en op de postbus wachten die u terugbrengt naar het station.’

Hij ging trager lopen en veegde met de rug van zijn hand zijn druipeus af. Het was heerlijk om zich dat voor te stellen: een warme ruimte en een dampende kom soep, sigarettenrook en droge kleren en niet langer dat optillen en neerzetten van zijn voeten, geen ski's meer op zijn schouders, geen nattigheid meer op zijn huid, geen wind meer in zijn longen en de zekerheid vroeg in de avond weer thuis te zijn, in zijn kamer op de bank te liggen, cognac en gebak tot zich te nemen, wat te lezen, tussen slapen en waken terug te denken aan de afgelopen dag, aan Monika – ja, aan Monika –, maar waar moest hij haar dan zoeken, was ze nog aan het vechten tegen de storm, was ze erin geslaagd de grens over te steken, was ze gearresteerd, zat ze in een berghut, lag ze op een bed of wie weet in de sneeuw, opgejaagd, uitgeput, uiteindelijk doodgevroren?

‘Mag ik niet mee?’ hijgde hij, zich schamend voor zijn besluiteloosheid.

Ze merkte die wel, maar haar verlangen om hem haar verhaal te vertellen was te groot.

‘Bij dit weer komt u nooit weer naar beneden, althans niet alleen, maar ook ik kan de bergkam niet over, een beetje sneeuw was goed geweest, maar nu sneeuwt het te hard, je ziet geen hand voor ogen, ik kan het risico niet nemen op een grenspatrouille te stuiten. Ik heb de sleutel van een hut op zak, daar overnacht ik. Alleen ben ik bang dat u als vermist wordt opgegeven als u vanavond niet terug bent, en dan krijg ik die bende pas echt op mijn dak.’

Hij lachte.

‘Ik kan een week wegblijven zonder dat iemand ongerust wordt. Ik heb niet de gewoonte om mijn hospita’s te beloven wanneer ik terug ben.’

‘Niemand maakt zich druk als u morgenochtend niet in uw bed ligt?’

‘Ik overnacht vaak bij vrienden.’

‘Dan is het goed. U kunt tot morgenvroeg of als het weer zo blijft tot overmorgen bij mij blijven en vertrekken als de weersomstandigheden gunstiger zijn. Ik heb voldoende proviand. Maar ik weet natuurlijk niet of u dat wilt.’

Het was of een hand de verlokkende beelden van luiheid en loslaten wegvaagde, en hij zag alleen nog haar droevige, grijze ogen.

‘Natuurlijk wil ik dat.’

Hij liep nu weer sneller, en ze zei geruststellend: ‘Over een uurtje zijn we boven. Dan krijgt u thee en sigaretten en kunt u alvast eens goed uitslapen.’

Het uurtje, zoals Monika het verbloemend had genoemd, want ze hadden in werkelijkheid een half uur meer nodig gehad om bij de hut te komen, viel voor Andreas uiteen in lange minuten, in slepende passen, een kwellend gevecht tegen de wind, tegen een boze, ontzaglijke macht, die uit de dennenbomen omlaag ruiste, zich met felle stoten over zijn zachte, door een baret ontoereikend beschermde haar uitstortte, hem pijnigde en van alle wilskracht beroofde.

De ski’s, die ellendig lange, onbuigzame latten, zaten nu vastgebonden onder zijn voeten die hij bergopwaarts schoof en volgden de brede sporen op de holle weg. Nadat was gebleken dat hij geen zeehondenvellen bij zich had, kreeg hij die van Monika onder zijn ski’s bevestigd; zijzelf redde het zonder, met een beetje was, licht, gelijkmatig, zelfverzekerd; in de weinige adempauzes van de storm, wanneer de vlokken op zijn zere ogen waren gesmolten, zag Andreas haar voor zich, hoorde haar aanmoedigende, verlokkende stem.

Dan beet hij op zijn tanden en dwong zichzelf weer een paar stappen te zetten, en weer.

Langzaam verloor hij het bewustzijn van zijn pijnlijke lijf, voor de situatie waarin hij zich bevond; hij werd licht misselijk, duizelig, de eerste

tekenen van een braakneiging, een samentrekken van de maag zoals op een slingerend schip. Hij rook merkwaardig duidelijk de mengeling van knofflook, smeerolie en teer, waar hij ooit op de overtocht van Palermo naar Napels onwel van was geworden. Net als toen had hij dorst, zijn tong plakte tegen zijn gehemelte, en hij snakke naar dat zuiders-zoete drankje, grenadine, met ijskoud sodawater. Hij kreeg het nu net zomin als toen, in de plaats daarvan nam de druk in zijn hoofd en maag toe, hij kon niet meer zeggen of hij van binnenin of van buitenaf van lucht werd beroofd, in ieder geval kreeg hij te weinig in zijn longen of iets verkeerd. Ja, dat was het waarschijnlijk, een vreemde, voor het ademen ongeschikte stof, een moeilijk verteerbaar, wie weet zelfs giftig gas – zo kwam het dat hij zich had vergist met het schip, de olie en de knofflook, en het ruisen kwam niet van storm en golven, maar het was het donderen, dreunen, bulderen, huilen, de vele geluiden van de oorlog, voortgebracht door vliegtuigen, granaten, machinegeweren, en hijzelf, Andreas – o, hoe helder besepte hij dat hij droomde, terwijl hij toch het merkwaardig bittere gevoel had dat dit werkelijkheid was –, lag weggedoken ergens in een modderige loopgraaf, tegen een bevende, uiteengereten aarde, en het was nacht, maar aan de horizon brandde een stad, reusachtige vlammen laaiden op, kleurden de hemel oranje, geel, rood, grijs, tot hij in een zwart, met sterren bezaaid hemelgewelf overging. Andreas hoorde gehijg en gekreun, hij kon niet uitmaken of het van hemzelf kwam of van de kameraad naast hem, of van de volgende of de daaropvolgende, ze waren immers geen aparte mensen meer, maar een aan elkaar geklonken massa, in grijze, smerige uniformen. Maar het was zijn eigen hart dat heftig, snel, pijnlijk tegen zijn ribben beukte, die verder, steeds verder uitzetten om lucht te krijgen. Hij was het nog zelf, Andreas, door zijn moeder op de wereld gezet om een eigen leven te leiden, een eigen dood te vinden. Maar hij had amper nog ruimte voor zichzelf, heel benauwd en helemaal op zichzelf aangewezen worstelde en vocht hij.

Het ademen ging steeds moeizamer. Bestond er geen gas dat je longen openreet zodat je in je eigen bloed verdrong? Waarom, waarom? Was oorlog geen voorgoed achterhaalde zaak van de vaders, die zich twintig jaar geleden op hun beurt door hun vaders naar de loopgraven hadden laten

sturen? Was hij voorbestemd om zo te sterven, hier heen te gaan met het geweer in de hand, voor een vrijheid waarvan hij allang wist dat die alleen in de hoogste regionen van de geest te vinden was? Kwam de dood van de slagvelden zijn al generaties geleden beloofde offer halen, dat zich aan zijn lot had willen onttrekken met weke aanstellerij en welluidende verzen? *In 't vaderland, in 't vaderland, daar zien w'elkander terug.* Wanneer had hij dat lied ook alweer gehoord, dat nu flagrant vals klonk, vals ook al in de aanzet ervan, want hier kan geen sprake zijn van goede kameraden of een relatief behaaglijk sterven, waarbij de een de ander de hand wil reiken. Misschien had Monika toch gelijk gehad met haar manende woorden, die zo weinig tot hem waren doorgedrongen: 'Het hele leven, het leven tout court hangt af van politiek.' Het was immers toch de politiek die hem en miljoenen anderen de oorlog, de dood in stuurde? Konden geest en politiek niet van elkaar worden gescheiden? Die vraag was zinloos geworden, nu het niet langer op kennis en inzicht aankwam, maar louter en alleen op doen en volhouden. Wat had men met hem, wat had men met de mens gedaan? 'Heil mij, dat ik gegrepenen zie,' klonken Rilkes oorlogsverzen in Andreas' hoofd. Waar waren ze heen, zij die ooit zo gegrepen, dronken, in vervoering waren? Ze lagen in het slijk naar adem te snakken, ze waren aan elkaar gekoekt en ontzuurd door bovenmenselijk leed. Ook de dichters klinken als valse getuigen. Niemand heeft het recht om over de massa te spreken, want de massa is niets, terwijl de enkeling alles is. De vrije, zelfbewuste mens. Bestaat waardigheid nog?

Andreas hoorde zichzelf een zachte kreet slaken, daarna gaf hij bittere gal over. Monika nam hem bij de arm.

'Nog een kort eindje over de helling. U hebt zich erg dapper gehouden, in dit rotweer.'

Ze leidde hem nu, hij voelde de zachte druk van haar hand. Maar toen ze het bos uit kwamen, beukte de storm nogmaals met volle kracht op hen in. Het was niet meer uit te maken of de weg vóór hen omhoog of omlaag liep, maar het ging toch wat vlotter dan ervoor, misschien door de geleegde maag of door Monika's stem, die van dichtbij geruststellend tot hem doordrong.

Eindelijk stonden ze stil, van onder zijn knipperende oogleden kon Andreas de omtrekken van een kleine hut ontwaren. Monika deed de deur open en knielde snel om de skibindingen van de uitgeputte jongeman los te maken.

Blij voelde Andreas een ruimte om zich heen, koud en donker weliswaar, maar toch windvrij. Hij bleef verdoofd staan, Monika stak een gaslamp aan. In een hoek stond een fornuis, in een andere een breed bed, in het midden een tafel en stoelen; aan de muren hingen aquarellen en er waren ook verrassend mooie dingen: handgeweven kussens, een kleurrijk gevlochten mand, matjes van bast, in allerlei kleuren beschilderde keramiek en aardige diertjes van klei, zoals ze in Zuid-Italië worden vervaardigd. Geen ongestuvige herdershut dus, zoals Andreas had gevreesd, maar een weldoordacht ingericht weekendhuisje.

Ze ontdeden zich van hun kleren, en Andreas kreeg een witte, groen gebiesde jas die uit een wandkast tevoorschijn werd getoverd, alsook een zwartfluwelen vrouwenbroek en gevoerde, leren pantoffels. Monika trok een zwart-rood gestreepte rok aan; een zwart lijfje met een vierkante halsuitsnijding maakte weer een vrouw van haar en deed haar er zachter en ontspannener uitzien. Ze sloeg het bed open en dwong Andreas, die haar overal gediensstig en onhandig bij wilde helpen, te gaan liggen.

Hij strekte zich uit met een onbeschrijflijk zalig gevoel in zijn afgematte lijf. Reeds indommelend hoorde hij Monika het fornuis aanmaken, vervolgens zakte hij weg in een diepe slaap.

Hij ontwaakte als uit narcose, zonder herinnering aan plaats en tijd; tastend met zijn ogen begon het hem te dagen waar hij zich bevond. De tafel was gedekt, in het fornuis knetterde het vuur, de natte kleren hingen ervoor te drogen, alleen Monika kon hij nergens zien. Pas toen hij omkeek, zag hij haar met opgetrokken benen in de enige comfortabele stoel in de hut zitten, een ouderwetse, met weelderig houtsnijwerk versierde leunstoel, en weer lag die vreselijke, ondoorgrondelijke droefheid op haar gezicht. Dat raakte Andreas des te meer omdat ze zich tijdens zijn slaap had opgemaakt; met haar felrood geschminkte mond en haar bijgetekende wenkbrauwen leek ze zo nog meer dan ervoor op een schilderij, maar nu moest Andreas meer denken aan de schilderijen op Romeinse sarcofa-